

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Een kennismaking met General Comment No. 26: een ambitieus vergezicht om kinderrechten centraal te stellen bij de aanpak van milieu- en klimaatcrises

Jong, M.P. de

Citation

Jong, M. P. de. (2024). Een kennismaking met General Comment No. 26: een ambitieus vergezicht om kinderrechten centraal te stellen bij de aanpak van milieu- en klimaatcrises. *Tijdschrift Voor Jeugdrecht*, 6(1-2), 53-58. doi:10.5553/TvJr/259035002024006001015

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4177475>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

General Comment

Een kennismaking met General Comment No. 26

Een ambitieus vergezicht om kinderrechten centraal te stellen bij de aanpak van milieu- en klimaatcrises

Mr. dr. M.P. de Jong-de Kruijf*

Het VN-Kinderrechtencomité heeft als taak de naleving van kinderrechten, zoals vastgelegd in het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind, te controleren. Landen die partij zijn bij het Verdrag zijn verplicht iedere vijf jaar te rapporteren aan het VN-Kinderrechtencomité over de kinderrechtsituatie in hun land. Daarnaast vaardigt het Kinderrechtencomité General Comments uit, waarin het duiding geeft aan bepaalde kinderrechten(thema's). Op dit moment zijn 25 General Comments gepubliceerd die betrekking hebben op onder andere kinderrechten in de vroege kinderjaren (No. 7) of de adolescentie (No. 20), het jeugdstrafrecht (No. 10), het belang van het kind (No. 14) en kinderrechten en internationale migratie (Nos. 22 en 23). In deze rubriek wordt steeds één General Comment uitgelicht.

‘Wanneer in de lente de grote scholen bruinvissen voor de oostkust van Thule verschenen, doken jongens en meisjes juichend van de rotsen en kozen een lievelingsdier uit. Bruinvissen en dolfijnen verschilden net zoveel van elkaar als mensen, en ze hielden van kinderen. Ze doken en buitelden door het water. Je kon met hen praten. Ze luisterden naar je als je ze vriendelijke dingen toevoegde; ze klaptten speels met hun staart op het water wanneer je ze aan het

lachen maakte, ze waren intelligent en hadden een eigen taal, die na enige tijd van spelen en dartelen goed te begrijpen was voor een kind.’

Uit: Kinderen van Moeder Aarde, Thea Beckman

Inleiding

Op 18 september 2023 is General Comment No. 26 over *‘children’s rights and the environment with a special focus on climate change’* (Hierna: GC26) gepubliceerd.¹ De ambitie en urgentie die het VN-Kinderrechtencomité met GC26 uitstraalt, is tamelijk overweldigend: 16.331 kinderen uit 121 landen en 12 speciaal benoemde kindadviseurs leverden een bijdrage in de aanloop naar GC26 (para. 2); het voortbestaan van de planeet staat op het spel: *‘where will we live?’* (para. 3). Dit GC moet ook relevant zijn wanneer nieuwe uitdagingen op het gebied van klimaat en milieu zich in de toekomst voordoen – van welke aard dan ook (para. 5). Belangen van toekomstige generaties moeten worden meegewogen (para. 11) en Staten moeten al het mogelijke doen om schade aan het milieu het hoofd te bieden, met name als het gaat om klimaatverandering (para. 12). De inzet die aan deze ambitie ten grondslag ligt, is dan ook ernstig van toon en betekenis: kinderrechten worden wereldwijd be-

* Mr. dr. M.P. (Maria) de Jong-de Kruijf is universitair docent Jeugdrecht aan de Universiteit Leiden, afdeling Jeugdrecht.

1 UN Committee on the Rights of the Child, General comment No. 26 (2023) on children’s rights and the environment with a special focus on climate change, UN Doc. CRC/C/GC/26, 22 augustus 2023. Gelijktijdig is een kindvriendelijke versie en een animatie daarvan gepubliceerd.

dreigt door een drievoudige crisis: ernstige klimaatproblemen, het instorten van de biodiversiteit en wijdverspreide vervuiling (para. 1).

De credits voor de totstandkoming van GC26 gaan volgens het VN-Kinderrechtencomité naar kinderen die aanjagers en pleitbezorgers zijn voor verandering (*'child human rights defenders'*), ingegeven door hun grote bezorgdheid over klimaatverandering en milieuvervuiling (para. 2). Uit deze intensieve samenwerking met kinderen bij de totstandkoming van GC26 volgt reeds dat het VN-Kinderrechtencomité tevens de ambitie heeft om met GC26 een emancipatoire kindvisie uit te dragen waarbij kinderen volwassenen voorleven 'hoe het moet', zoals onder andere is verwoord in para. 26: *'Children's voices are a powerful global force for environmental protection, and their views add relevant perspectives and experiences with respect to decision-making on environmental matters at all levels'*. Een hoog ambitieniveau past bij bijvoorbeeld artikel 4 van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (hierna: IVRK),² al rijst ook de vraag of deze ambitie niet ook GC26 opblazend. Of geeft de ernst van de situatie – het voortbestaan van het leven zelf – geen ruimte aan nuance?

De opbouw van deze bijdrage

Deze bijdrage biedt een overzicht van de belangrijkste elementen van GC26. Allereerst wordt ingegaan op de structuur van GC26. Vervolgens worden relevante verdragsrechten in relatie tot het milieu besproken, waarbij het recht van kinderen op vrijheid van meningsuiting, vereniging en vergadering, nader wordt uitgediept. In aansluiting daarop zal worden ingegaan op de vraag welke verplichtingen Staten hebben op basis van het IVRK en GC26 om te komen tot een optimalisatie van kinderrechten in weerwil van de zich ontrollende klimaat- en milieucrisis. Verder wordt aandacht besteed aan de toegang van kinderen tot het recht en de vraag in hoeverre aanspraken van kinderen in juridisch opzicht verzilverd kunnen worden. Tevens maakt u kort kennis met het begrip *'intergenerational equity'* en wordt de bijdrage afgesloten met een beschouwing over de vragen hoe hoog de lat voor Nederland ligt op basis van GC26 en of uit de veelheid van verplichtingen wellicht een prioritering kan worden afgeleid voor de Nederlandse overheid.

De opbouw van GC26

GC26 is als volgt opgebouwd: in het inleidende hoofdstuk (para. 1-12) wordt ingegaan op het totstandkomingsproces, de rechtsontwikkeling op het gebied van mensenrechten en milieu, en de doelen die het VN-Kin-

2 De Staten die partij zijn, nemen alle passende wettelijke, bestuurlijke en andere maatregelen om de in dit Verdrag erkende rechten te verwezenlijken. Ten aanzien van economische, sociale en culturele rechten nemen de Staten die Partij zijn deze maatregelen in de ruimste mate waarin de hun ter beschikking staande middelen dit toelaten en, indien nodig, in het kader van internationale samenwerking (art. 4 IVRK).

derrechtencomité met GC26 beoogt, welke zijn: het benadrukken van de dringende noodzaak om de negatieve gevolgen van de aantasting van het milieu aan te pakken, het bevorderen van een holistisch begrip van de rechten van kinderen, het verduidelijken van de verplichtingen van Staten en het verstrekken van gezaghebbende richtlijnen waarin passende maatregelen worden gepresenteerd.

In hoofdstuk 2 (para. 13-62) van GC26 worden verdragsrechten en hun relevantie voor het thema 'milieu' beschreven. Sommige groepen kinderen worden harder dan andere groepen getroffen door milieuschade in de uitoefening van hun kinderrechten. Het gaat om inheemse kinderen, kinderen die tot een minderheidsgroep behoren, kinderen met een handicap en kinderen die in rampgevoelige of klimaatgevoelige omgevingen leven (para. 14).³

Het recht op een schone leefomgeving staat centraal in hoofdstuk 3 (para. 63-67) van GC26. Om dit recht voor kinderen te realiseren is onmiddellijke actie van de verdragsstaten vereist, vervat in zeven, zeer algemeen geformuleerde, actiepunten. Zo worden overheden in algemene zin opgeroepen om industriële landbouw en visserij te transformeren en het gebruik van steenkool, olie en aardgas op een rechtvaardige manier uit te faseren (para. 65).⁴ Het recht op een schone leefomgeving moet 'mainstream' worden; dit houdt in dat alle beslissingen over kinderen doortrokken moeten zijn van dit recht, of het nu om wetgeving, politiek of beleid gaat (para. 67).⁵ Hoofdstuk 4 (para. 68-94) gaat in op diverse methoden om deze rechten te implementeren. Het VN-Kinderrechtencomité adresseert vijf aandachtsgebieden: (1) verplichtingen van de overheid, (2) de meerwaarde van een Kinderrechten Impact Assessment (hierna: KIA),⁶ (3) kinderrechten en bedrijven, (4) toe-

3 Wat betreft de laatste categorie biedt de Children's Climate Risk Index van Unicef inzichtelijk cijfermateriaal. 820 miljoen kinderen worden in hoge mate blootgesteld aan hittegolven. 920 miljoen kinderen worden geconfronteerd met waterschaarste. (Unicef, *The Climate Crisis is a Child Rights Crisis: Introducing the Children's Climate Risk Index*. New York: United Nations Children's Fund, 2021). Nederland staat in de top 20 van landen met de hoogste CO₂-uitstoot (19e plek). In de klimaatrisico-index (CCRI) staat Nederland op de 140e plek (van de 163). Teven is op www.nji.nl/klimaatverandering veel interessant achtergrondmateriaal te vinden.

4 De aanbevelingen zijn zo ruim geformuleerd dat dit nieuwe vragen oproept, zoals: levert dit wellicht een botsing van de belangen van kinderen op? Kinderen in westerse landen moeten wellicht inleveren qua welvaartsniveau omdat dit ten koste gaat van bijvoorbeeld de gezondheid van kinderen in andere landen? Volgt dat hieruit? Welke tijdshorizon heeft het Comité hier in gedachten?

5 In para. 67 staat '(t)his right should be mainstreamed ...'. Het Comité refereert hier aan een ontwikkeling, namelijk het 'mainstreamen' van children's rights. Er is een redelijk recente ontwikkeling binnen de VN (en Europa) om kinderrechten hoger op de agenda te krijgen door kinderrechten een integraal onderdeel te maken van datgene wat 'mainstream' is (Guidance Note of the Secretary-General, *Child Rights Mainstreaming Call to Action for Human Rights*, juli 2023).

6 Een voorbeeld hiervan in de Nederlandse context is een KIA dat is ontwikkeld voor ontwikkelaars van digitale producten in opdracht van het Ministerie van BZK. Doel daarvan is om te kijken of hiermee de online kinderrechten worden gerespecteerd (zie S. van der Hof, 'Naar een betere bescherming van de rechten van het kind als spelende consument', in: UNICEF *Essaybundel Kinderrechten in de digitale wereld*, februari 2024).

gang tot het recht en rechtsingen en (5) internationale samenwerking. Hoofdstuk 5 (para. 95-115) ten slotte, gaat nader in op het thema 'klimaatverandering': het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen, klimaatadaptatie, het vergoeden van klimaatschade, bedrijven en klimaatverandering en de vraag wie hiervoor moet betalen.

Relevante verdragsrechten

Een schone leefomgeving is een mensenrecht⁷ en tevens een voorwaarde om kinderrechten te verwezenlijken. In GC26 wordt herhaald dat kinderrechten ondeelbaar, onderling van elkaar afhankelijk en met elkaar verbonden zijn (ook wel: een holistische benadering van kinderrechten) (para. 13). Ten aanzien van deze kinderrechten geldt dat zij ofwel worden bedreigd door de aantasting van het milieu, ofwel een instrumenteel karakter hebben en een belangrijke rol spelen bij het waarborgen van de rechten van kinderen in relatie tot het milieu of beide functies vervullen.⁸ De van oudsher twee voornaamste kinderrechten als het gaat om het milieu zijn neergelegd in artikel 24 lid 2 sub c IVRK en artikel 29 lid 1 sub e IVRK, te weten:

Artikel 24 lid 2 sub c IVRK: De Staten die partij zijn, streven de volledige verwezenlijking van dit recht [op het genot van de grootst mogelijke mate van gezondheid] na en nemen passende maatregelen, met name om ziekte, ondervoeding en slechte voeding te bestrijden, mede binnen het kader van de eerstelijnsgezondheidszorg, door onder andere het toepassen van gemakkelijk beschikbare technologie en door het voorzien in voedsel met voldoende voedingswaarde en zuiver drinkwater, de gevaren en risico's van milieuverontreiniging in aanmerking nemend;

Artikel 29 lid 1 sub e IVRK: De Staten die partij zijn, komen overeen dat het onderwijs aan het kind dient te zijn gericht op het bijbrengen van eerbied voor de natuurlijke omgeving.

In GC26 worden achtereenvolgens de artikelen 2, 3, 6, 12, 13, 15, 17, 19, 24, 26, 27, 28, 29, 30 en 31 IVRK besproken. Deze opsomming sluit niet uit dat ook andere in het IVRK neergelegde rechten relevant zijn in het licht van de milieu- en klimaatcrisis, gelet op het hoge ambitieniveau van GC26. Hierna zal nader worden ingegaan op de artikelen 13 en 15 IVRK, om een voorbeeld te geven van waar de relevantie van de kern van GC26 in de praktijk al zichtbaar is en een rol kan spelen.

7 Zie para. 8 van GC26 en Resolutie 76/300 van de Algemene vergadering van de VN. Dit recht volgt impliciet uit het IVRK en raakt aan de rechten die zijn neergelegd in de artikelen 6, 24, 27, 28 en 29 IVRK.

8 Dat laatste geldt volgens het Comité bijvoorbeeld voor het recht op onderwijs.

Het recht van kinderen op vrijheid van meningsuiting, vereniging en vergadering (art. 13 en 15 IVRK)

Het VN-Kinderrechtencomité constateert dat kinderen overal ter wereld actie voeren voor het klimaat. Het Comité legt uit hoe het recht op vrijheid van meningsuiting en demonstratie ziet. Het respecteren en beschermen van dit recht staat voorop. Het is de verantwoordelijkheid van de overheid om te zorgen voor een kader en een veilige omgeving waarbinnen kinderen dit recht kunnen uitoefenen. Enige beperking van dit recht moet in overeenstemming met de wet worden opgelegd en in een democratische samenleving noodzakelijk zijn. Kinderen die demonstreren voor het klimaat stuiten vaak op tegenstand of zelfs bedreigingen en represailles. Dit is volgens het Comité onaanvaardbaar. Vertegenwoordigers van de overheid, zoals politiemedewerkers en docenten zouden getraind moeten worden in (bescherming van) burgerlijke en politieke rechten van kinderen. Kinderen kunnen juist een positieve bijdrage leveren aan duurzaamheid en klimaatrechtvaardigheid. Juist in de maand waarin GC26 het licht zag, werden 36 Nederlandse kinderen gearresteerd bij klimaatdemonstraties op de A12.⁹ Na de meeste aanhoudingen volgde een melding van de politie bij Veilig Thuis. Het zou interessant zijn om deze praktijk naast GC26 te leggen. Ten tijde van deze meldingen door de politie bij Veilig Thuis ontbrak het aan een handelingsprotocol voor meldingen van de politie; nadien is dat alsnog opgesteld.¹⁰ In het handelingsprotocol worden omstandigheden opgesomd die een melding bij Veilig Thuis kunnen rechtvaardigen zoals zonder wettelijk/ouderlijk gezag deelnemen aan demonstraties, voor de waterwerper gaan zitten, deelnemen aan een niet-toegestane demonstratie of 'andere omstandigheden' die een melding rechtvaardigen. Het is maar zeer de vraag of deze omstandigheden voldoende recht doen aan het kind als rechtssubject en een gerechtvaardigde beperking van dit recht vormen op grond van artikel 15 lid 2 IVRK.¹¹ Mijns inziens is dit niet het geval: het ontbreekt aan een op de casus gerichte belangenafweging waarin de kinderrechten van betrokken kinderen voldoende worden meegewogen. Zeker het criterium 'andere omstandigheden' is onvoldoende bepaalbaar en kan willekeur en discriminatie in de hand werken. Het recht van kinderen op bescherming tegen inmenging in hun privéleven (art. 16 IVRK) lijkt

9 Amnesty International, *Zorgen Amnesty over Veilig Thuis-meldingen na demonstraties*, februari 2024.

10 Politie, 'Document inzake meldingen VT nav minderjarigen bij demonstraties en voetbalwedstrijden', 21 november 2023, www.politie.nl/binaries/content/assets/politie/wet-open-overheid/00-landelijk/meldingen-vt-nav-minderjarigen-bij-demo-en-vbw/document-inzake-meldingen-vt-nav-minderjarigen-bij-demonstraties-en-voetbalwedstrijden.pdf.

11 Zie tevens een discussie in dagblad Trouw op 29 september 2023 over de vraag: zijn kinderen ook politieke wezens en horen ze wel thuis op de A12? Politiek filosoof Ivkovic zegt daarin: 'Je kan tegen een kind zeggen: wacht maar tot je later groot bent dan kan je pas echt een politiek stempel drukken op de wereld. Maar het kind kan dan terugzeggen: ik heb geen tijd om volwassen te worden als ik later groot ben valt er misschien wel niets meer te demonstreren. Toegegeven dat is een problematisch argument maar als politiek argument heeft het absoluut geldigheid.'

evengoed op de helling te staan, gelet op de mogelijke gevolgen van een melding bij Veilig Thuis. Het is aan te bevelen om het handelingsprotocol aan een kinderrechtentoets te kunnen onderwerpen, in samenspraak met kinderen.¹²

De overheid aan zet om klimaatrechten van kinderen te verwezenlijken

De lijst met aanbevelingen voor Staten is eindeloos lang. Doek schreef in 2020 dat 'General Comments uiterst ambitieuze aanbevelingen zijn die getuigen van het grote belang van het verspreiden van informatie die voor de toepassing van de rechten van het kind relevant is'.¹³ Die ambitie lijkt met GC26 alleen maar groter te zijn geworden. GC26 bevat bijvoorbeeld 158 maal het woordje 'should', zou moeten. Meestal in de context van een verplichting van de overheid. Het gaat dan niet zozeer om juridisch afdwingbare rechtsregels, maar om welhaast filosofische vergezichten hoe het recht op een schone leefomgeving zo optimaal mogelijk verwezenlijkt kan worden. Een eerste kennismaking met GC26 roept enerzijds de vraag op of de overheid ooit aan deze verplichtingen kan voldoen. In die zin kan een document als GC26 wellicht zelfs moedeloos maken. Mogelijk is dat ook een keerzijde van de holistische benadering van kinderrechten die het IVRK voorstaat. Immers, de belangenafweging van al deze rechten worden hoe langer hoe meer complex. Anderzijds zou het juist ook interessant zijn om GC26 intensief te gaan gebruiken als richtinggevend document bij klimaatvraagstukken. GC26 is een uitnodiging om kinderrechten centraal te stellen en dat kan een waardevol gezichtspunt zijn in actuele discussies over bijvoorbeeld klimaatdemonstraties op de A12, het vergroenen of zelfs het sluiten van staalproducent Tata Steel¹⁴ of het bouwen van nieuwe woonwijken onder zeeniveau. KIA's kunnen een praktische tool vormen om aan de voorkant en bij de uitvoering van beleid kritische vragen te blijven stellen en achteraf de impact

van je beleid te meten.¹⁵ Het VN-Kinderrechtencomité merkt daarbij op dat de uitkomst van deze assessments kenbaar moet worden gemaakt aan kinderen in kindvriendelijke taal (para. 77).

Kinderen en hun toegang tot het recht

In weerwil van de weinig concrete en lastig rechtens afdwingbare aanbevelingen aan overheden, neemt het VN-Kinderrechtencomité een duidelijk standpunt in ten aanzien van het realiseren van (een effectieve) toegang tot het recht voor kinderen. Het lijkt erop dat klimaatrechtvaardigheid steeds vaker ten overstaan van de rechtbank wordt bevochten¹⁶ en GC26 vormt een belangrijk gidsdocument waaruit blijkt welke accenten het Comité legt als het gaat over kinderen in juridische procedures over het klimaat. De zaak *Sacchi e.a. t. Argentinië e.a.* is relevant om te noemen in deze bijdrage. Zestien kinderen uit twaalf verschillende landen dienden een klacht in bij het VN-Kinderrechtencomité onder het derde Facultatief Protocol bij het VN-Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Hoewel het Comité niet aan inhoudelijke behandeling van de klacht toekwam, overwoog het Comité desalniettemin dat een staat verantwoordelijk kan worden gehouden voor het veroorzaken van schade bij kinderen, zowel binnen als buiten de landsgrenzen, indien binnen de staat onvoldoende maatregelen zijn genomen om deze schade te voorkomen.¹⁷

GC26 zet de lijnen uit waarlangs effectieve rechtsmiddelen voor kinderen het meest tot hun recht kunnen komen (para. 82 e.v.). Zo zouden kinderen moeten kunnen beschikken over gratis rechtshulp zonder op te hoeven draaien voor een eventuele proceskostenveroordeling. Ook zouden Staten mogelijkheden moeten verkennen om de zware bewijslast van minderjarige eisers te verschuiven om zo de causaliteit te kunnen vaststellen in het licht van talloze variabelen en informatietekorten. Ook zou gezocht moeten worden naar nieuwe vormen

- 12 Een recent onderzoeksrapport van Unicef naar kinderrechten in de context van demonstraties en politie interventies waarbij kinderen betrokken zijn, kan hierbij behulpzaam zijn: Unicef, *Free and save to protest. Policing assemblies involving children*, augustus 2023.
- 13 J.E. Doek, 'General Comments van het VN-Comité voor de rechten van het kind: betekenis voor de praktijk', in: M.R. Bruning, K.F.M. Klep & E.C.C. Punselie, *De invloed van 30 jaar Kinderrechtenverdrag in Nederland. Perspectieven voor de rechtspraak* (R&P nr. PFR7), Deventer: Wolters Kluwer 2020.
- 14 Tijdens een werkgroep van het vak Children's Rights van de master Jeugdrecht vertelden verschillende studenten dat Tata Steel belangrijke broodwinning voor hun gezinnen betekent en gemeenschapszin in positieve zin stimuleert. Maar zij vertelden ook over chronische ziektes die zich binnen deze families hebben genesteld en waarschijnlijk verband houden met Tata Steel en hun eigen zorgen ten aanzien van een gezonde leefomgeving voor henzelf. GC26 biedt interessante aanknopingspunten voor zo'n gesprek en verruimt het blikveld in zo'n discussie.

- 15 In GC26 wordt elf keer een 'Kinderrechten Impact Assessment' genoemd. Het VN-Kinderrechtencomité verbindt een dergelijk assessment aan art. 3 lid 1 IVRK (para. 16-18 en par. 75-77): wanneer beslissingen over het milieu grote impact hebben op kinderen moet worden onderzocht hoe de belangen van het kind het beste worden gediend. Een definitie is te vinden in par. 75: '(a) All proposed environment-related legislation, policies, projects, regulations, budgets and decisions, and those already in force, require vigorous children's rights impact assessments, in accordance with article 3 (1) of the Convention. States should require the assessment, both before and after implementation, of the possible direct and indirect impact on the environment and climate, including the transboundary, cumulative, and both production and consumption effects, on the enjoyment of children's rights'.
- 16 De Urgenda-zaak in Nederland heeft bijvoorbeeld geleid tot het opzetten van een climate litigation network. Een overzicht van wereldwijde klimaatzaken is terug te vinden op de website van Stichting Urgenda (Climate Cases - Urgenda).
- 17 Committee on the Rights of the Child, CRC/C/88/D/104/2019 (*Chiara Sacchi et al. and Ramin Pejan et al. v. Argentina*), 11 November 2021; T. Liefaard & L.M.F. van Dijk, 'Jaaroverzicht internationale kinderrechten 2021', *FJR* 2022/38. Zie tevens para. 84.

van herstel, zoals het oprichten van intergenerationele comités, waaraan kinderen actief deelnemen, om de snelle implementatie van maatregelen om de gevolgen van klimaatverandering te verzachten, mede te kunnen bepalen.

Intergenerationele rechtvaardigheid

Kinderen die betrokken waren bij de totstandkoming van GC26 verwezen in overweldigende mate naar intergenerationele rechtvaardigheid en de belangen van toekomstige generaties (het Comité spreekt over *'the children constantly arriving'* (para. 11)). GC26 blinkt niet uit in duidelijkheid over wat deze intergenerationele rechtvaardigheid precies inhoudt. De kindvriendelijke versie biedt een eerste aanknopingspunt. Daarin staat dat overheden zowel de rechten van de kinderen van vandaag als van de kinderen in de toekomst moeten beschermen (p. 1). De kinderen van nu moeten zich kunnen ontwikkelen, op een manier waar ze zelf ook iets over te zeggen mogen hebben (zie tevens art. 5 en art. 12 IVRK), een en ander voor zover dat niet de sociale, economische en ecologische ontwikkelingskansen van toekomstige generaties beknot. In de literatuur wordt wel geconstateerd dat het beginsel van intergenerationele rechtvaardigheid de huidige generatie de mogelijkheid biedt om in rechte, ten behoeve van toekomstige generaties, te strijden voor mondiale klimaatrechtvaardigheid.¹⁸ Daly pleit ervoor om dit beginsel nauwer te verbinden aan het best interests beginsel (art. 3 lid 1 IVRK) in plaats van aan het recht van toekomstige generaties, wat nu vaak het geval is. Ze schrijft dat *'(y)et failure to rely on children's rights arguments may constitute a missed opportunity. The procedural approach to the best interests of the child (rather than the application of the concept as a substantive right) means that the principle can potentially be applied in all cases irrespective of the right at issue'*.¹⁹ Dit sluit aan bij wat GC26 hierover zegt in para. 17, onder verwijzing naar General comment No. 14 (2013) over *'the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration'*, namelijk dat *'(s)tates should not only protect children against environmental harm, but also ensure their well-being and development, taking into account the possibility of future risk and harm'*.²⁰ Het pleidooi van Duly om ter onderbouwing van het recht op een schone leefomgeving en intergenerationele klimaatrechtvaardigheid het IVRK-instrumentarium meer in te zetten wordt ondersteund door GC26.

De lat ligt hoog, waar te beginnen

Doek noteert dat *'General Comments* gezaghebbende bronnen zijn voor de interpretatie en de concrete toepassing van het Kinderrechtenverdrag'.²¹ Het gegeven dat zo veel kinderen betrokken zijn geweest bij de totstandkoming van GC26 draagt bij aan de gezaghebbende status van dit document. Echter, vooral het gebruik en de toepassing van GC26 in de praktijk komt het gezag ervan ten goede. Hiermee bedoel ik dat actief gebruik van GC26 in jurisprudentie, onderwijs en bij actuele politieke en maatschappelijke discussies over klimaatcrises – bij voorkeur in de vorm van een KIA, de statuut van GC26 bevordert. Het strekt tot aanbeveling dat advocaten veel meer dan nu het geval is putten uit General Comments, wat een dynamische en up-to-date interpretatie van het IVRK in de rechtspraktijk bevordert. Naar hun aard zijn General Comments in algemene bewoordingen opgesteld, pas in de uitwerking en toepassing op nationaal, regionaal en lokaal niveau krijgt een General Comment handen en voeten. Het kan dan wellicht zelfs zo zijn dat een van origine *soft law* document bepalingen in zich bergt die van kleur kunnen verschieten en een meer directe werking verkrijgen. De *proof of the pudding is in the eating*: ik acht het zeker mogelijk dat sommige verplichtingen uit GC26 juridisch afdwingbaar kunnen zijn. Dit geldt bijvoorbeeld voor verplichtingen over het betrekken van kinderen bij besluitvorming of de mogelijkheden voor kinderen om in rechte betrokken te raken (je kunt daar niet meer omheen!). Wellicht ook ten aanzien van het realiseren van meer praktische, concrete rechten zoals informatierechten (par. 32-34). Verder is het te wensen dat speciaal genoemde groepen kinderen zoals klimaatvluchtelingenkinderen²² verder komen dan dat hun problematiek geagendeerd wordt en dat ze juridische aanspraken kunnen ontlenen aan GC26 in combinatie met het IVRK.

Samengevat komen bij een eerste kennismaking met GC26 de woorden van Freeman in gedachten: *'I have said many times that rights require remedies, and remedies require the injection of resources'*.²³ Met de aandacht voor de kinderrechten die op het spel staan, lijkt het wel goed te zitten. Meer nog, er staan zo veel kinderrechten op het spel dat deze welhaast elkaar lijken te beconcurreren om aandacht. Mijns inziens stijgt een kakofonie van rechten, verplichtingen en aanbevelingen op uit GC26. Naar goed pedagogisch beginsel strekt het tot aanbeveling aan het Comité om zichzelf in dat opzicht te begrenzen en goed na te denken welk doel een algemene aanbeveling zoals het transformeren van industriële landbouw en rechtvaardig uitfasen van fossiele brandstof, geformuleerd in para. 65, dient. Door grenzen te

18 Liefwaard & Van Dijk 2022.

19 A. Daly, 'Intergenerational rights are children's rights: Upholding the right to a healthy environment through the UNCRC', *NQHR* 2023, p. 123-176.

20 UN Committee on the Rights of the Child, *General comment No. 14* (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration, UN Doc. CRC/C/GC/14, 29 mei 2013, paras. 16 (e), 71 and 74.

21 Doek 2020.

22 Par. 22, 35, 50, 67, 102 en 103.

23 M. Freeman, 'Introduction Children's Rights Past, Present, and Future: Some Introductory Comments', in: M. Freeman (red.), *The Future of Children's Rights*, Leiden: Brill Nijhoff 2014.

stellen aan een kind leert een kind dat niet iedere wens in vervulling gaat. Het Comité zal zich moeten bezinnen op het vraagstuk van schaarste in relatie tot kinderrechten en klimaat.²⁴ Dit komt de realiteitszin en de geloofwaardigheid van het Comité ten goede. Rechten zonder effectieve rechtsmiddelen zijn tandeloos en wanneer het GC26 vanuit dat gezichtspunt wordt beschouwd, is er nog heel wat werk aan de winkel om de veelheid van rechten ook daadwerkelijk te verzilveren. Daar zijn financiële investeringen mee gemoeid, zoals Freeman terecht stelt. Hoe is die verantwoordelijkheid verdeeld tussen overheden en bedrijven? En hoe is deze verantwoordelijkheid over de landen verdeeld? Deze thematiek verdient een eigen bijdrage.

Ten slotte, is het gerechtvaardigd om een prioritering aan te brengen in de veelheid van verplichtingen rondom het recht van kinderen op een schone leefomgeving? Strikt genomen vereist een holistische visie op kinderrechten een paradigmashift in het denken over klimaatcrises. Alles heeft met alles te maken, de belangen van kinderen voorop. GC26 heeft mijns inziens met name een aanjaagfunctie om met elkaar (dat betekent in alle gevallen: tevens met kinderen) in gesprek te gaan over klimaatcrises, maar vooral om tot handelen over te gaan. *‘They need to acknowledge us and say, “we hear you; here is what we are going to do about this problem”.*²⁵

24 Zie S. Moyn, *Human Rights in an Unequal World*, Boston: Harvard University Press 2019. Dit boek gaat niet zozeer over kinderrechten en de klimaatrechten maar wel over de vraag hoe het kan dat er zo overweldigend veel aandacht is voor mensenrechten, maar dat de (economische) ongelijkheid in de wereld in diezelfde periode evenredig lijkt te zijn toegenomen.

25 Dit is tevens de slotzin van GC26, ontleend aan de input van kinderen bij het ontwerp ervan.